

Bengt R. Jonsson

Erik den Helige: Gammalt helgon i ny belysning

Swedish scholars have always enjoyed "the rigour of the game" and no problem in mediaeval Swedish history has been debated with more vigour, nor perhaps with more diligence, than that of Eric, patron of Sweden. The reason is that Eric, his life, and the early growth of his cult, form a focal point for many of the questions about a poorly-documented period. Speculation and debate are necessary when documents are few and the time is important.

James E. Cross, *St Eric of Sweden (Saga-Book of the Viking Society 1961)*.

Litteraturen om Erik den Helige, Sveriges nationalhelgon, är förvisso mycket omfattande. Den vetenskapliga debatten om Erik Jedvardsson som historisk person och som av eftervärlden dyrkat helgon inleddes på allvar 1898 av den högtbegåvade och mångsidige Knut Stjerna. I sin då utgivna skrift *Erik den helige. En sagohistorisk studie* gick han till kraftigt angrepp mot den drottills gängse bilden av Erik, i huvudsak baserad på en sen och rent hagiografisk källa, Erikslegenden. Stjerna fann "att nämnde furste aldrig egt den historiska betydelse, som senare tiders historieskrifvare tillagt honom, och som möjligen skulle berättigat honom till en plats i helgonskaran." Det torde "vara att gå för långt att antaga, det Erik den helige varit blotman", men hans medverkan i vissa grova trakasserier mot Varnhems cistercienskloster 1157 visar att han var "en mycket ljum kristen" och rentav hyst "hat till de kristna inrättningarne". Stjerna menade vidare, att Erik den Helige i kulten fått låna drag från guden Frö och även påverkats av en betydligt äldre Erikskult.

Här är inte platsen för en historiografisk exposé; alla de viktigaste bidragen till Eriksforskningen kommenteras på ett eller annat sätt i den bok *Erik den Helige, Sveriges nationalhelgon och Stockholms skyddspatron*, på vilken jag arbetade 1986-1990, sedan dess bara flyktigt sysslat med men som jag nu hoppas kunna publicera år 2004.

Jag har inte ansett en bok påkallad, som utslutande eller huvudsakligen är en sammanfattning av tidigare åsikter och resultat i ämnet. Endast ett radikalt nytt uppslag motiverar att problemen kring Erik den Helige än en gång görs till föremål för undersökning. Ett sådant menar jag mig ha funnit. Det är av genealogisk natur, men det visar sig – som så ofta inom medeltidsforskningen – att en förståelse av det genealogiska sammanhanget kastar ljus också över många andra förhållanden.

Grundläggande är identifieringen av Erik Jedvardssons gemål. Med vem var Erik den Helige gift?

Enligt *Kungalängden intill 1333* (SRS I:1, s. 4) var Kristina dotter till "Inge d.y.". Denna uppgift kan helt lämnas åt sidan.

Kungalängdens korta avsnitt om Erik och hans hustru upptogs i den fsv. *Prosaiska krönikan* från 1450-talet, och dess uppgifter återkommer sedan hos Ericus Olai, Olaus Petri, etc., och blev de etablerade. Någon alternativ information om Kristinas härstamning stod inte tillbuds i Sverige förrän islänningen Guðmundur Ólafsson 1688 förde med sig en handskrift av *Knytlingasagan* till Antikvitetsarkivet i Stockholm. Men det var i Hans Grams ed. från 1748 (vilken sedan rönt ett så oblikt öde) som sagan användes av våra tongivande 1700-talshistoriker Dalin och Lagerbring. De accepterade Knytlingasagans uppgift att Eriks gemål Kristina var Björn Järnsidas dotter, och sedan dess har denna rätt häpnadsväckande filiation varit den inom forskningen vanligtvis prefererade. Att sagan är från 1200-talet och anses allmänt pålitlig har härvidlag uppenbarligen varit avgörande.

Om Knytlingasagan behöver jag inte säga mycket inför detta forum; den är, som vissa detaljer i innehållet visar, skriven under 1270-talets förra hälft (vilket gör en länge omhuldad tanke om den 1259 avlidne Óláfr Þorðarsson Hvítaskáld som dess författare omöjlig). Kap 70-81 handlar om Erik Ejegod, det korta kap. 82 om dennes frilloson Harald Kesja: "Frá Haraldri konungi." Kapitlet är, efter en inledande mening, av rent genealogisk natur:

Haraldr kesja átti son þann, er hét Bjorn járnsíða. Hann átti dóttur Inga konungs Steinkelsonar Svíakonunga, er Katrín hét. Þeirra dóttir hét Kristín, er átti Eiríkr in helgi Játvarðarson Svíakonung, ok váru þeira born Knútr Svíakonungr ok Margrét dróttning, er átti Sverrir Nórégskonung, ok Katrín, er átti Nikulás blaka. Þeira dóttir var frú Kristín, er átti Hákon jarl galinn í Nórégi, ok var þeira son Stunpa-Knútr jarl í Nórégi. Haraldr Kesja Eiríksson átti Ragnhildi, dóttur Magnúss berbeins Nórégakonungs, ok váru þeira synir Magnús ok Óláfr, er síðar mun enn verða frá sagt. Haraldr ok Knútr.

Vi ser, att släktledningen förs fram till Kristina Nilsdotter (†1254) och hennes son "Stunpa-Knútr", dvs jarlen Knut Hákonsson (†1261), under sin tid i Sverige benämnd Knut Kristineson; han var känd på Island genom sin i *Sturlungasagan* skildrade allvarliga kontrovers med islänningen Þorgils Skarði i Trondheim 1249-1250, och honom förutan hade vi förmodligen inte fått läsa påståendet att den Erikska ättens stammoder härstammade från Harald Kesja, Knut Lavards tämligen illa beryktade bror. Trots sin apodiktiska form är uppgiften – till skillnad från vad kapitlet i övrigt meddelar – emellertid oriktig, ett exempel på "falsk historisk konstruktion eller oöhhmad historisk fantasi" (för att låna ett av Sture Bolin i annat sammanhang använt uttryck). Påståendet ligger i linje med den i Knytlingasagan kringliggande, helt fantastiska berättelsen om Erik Ejegods drottning Bodils härkomst och tidigare giftermål med en Björn – vad Finnur Jónsson kallar en "plet" på sagan. Om Erik Jedvardssons maka Kristina var barnbarn till en Harald, var det inte till Harald Kesja utan till den ryske Mstislav, som i Norden (inkl. Knytlinga kap. 88) efter sin morfar Harold Godwinsson kallades Harald och var gift med Inge Stenkilssons dotter Kristina.

Många argument kan i verkligheten anföras mot riktigheten av sagans uppgift rörande Erik den Heliges hustru; av dessa nämner jag här blott förhållandet att namnen Björn och Harald helt lyser med sin frånvaro bland hennes ättlingar. Övriga, väl så tunga skäl måste jag här utelämma, men det betyder inte så mycket. Ty i likhet med den svenska uppgiften om Kristinas härstamning kan Knytlingasagens lugnt lämnas åt sidan. Det finns nämligen en mycket bättre källa, en som kan avvinnas den rätta upplysningen om Kristinas identitet.

Forskarna hade länge vacklat mellan att ge vitsord åt antingen den svenska Kungalängdens eller Knytlingasagens uppgift. Att eventuellt ingendera är riktig – *hér eru tveir kostir ok er hvárgi góðr* – föll dem inte in. Och när de blev uppmärksamma på en tredje källa, *Genealogia Ingeburgis*, tolkade de denna i ljuset av en sämre (Knytlingasagan), ännu ett metodiskt felgrepp. Det gäller att läsa *Genealogia Ingeburgis*, denna ypperliga källa, utan förutfattad mening.

Först något om dess tillkomst och syfte. Den 14/8 1193 gifte sig den franske kungen Philippe Auguste med Valdemar den Stores dotter Ingeborg (uppkallad efter sin farmor), syster till den dåvarande danske kungen Knut VI. Redan dagen efter bröllopet ville brudgummen få äktenskapet upplöst, och en fransk rättsförsamling med Filip Augusts morbror som ordförande tillmötesgick 5/11 1193 hans önskemål, förebringande att det förelåg s.k. affinitet mellan kontrahenterna i det att Ingeborg skulle vara alltför nära besläktad med Filip Augusts förra maka, den 1190 avlidna Isabella av Hainaut. Från dansk sida ville man givetvis inte acceptera, att Ingeborg försköts på detta sätt, särskilt som den anförda släktskapen mellan henne och Isabella inte förelåg (Ingeborg härstammade från Erik Ejegod, inte från hans bror Knut den Helige och dennes flandriska drottning Adela, vilket man oriktigt antagit). Ingeborg väddade själv till påven Celestinus III, och hösten 1194 begav sig kanslern Andreas Suneson till Rom för att framföra de danska synpunkterna. Ärendet drog dock ut på tiden och fick efter många turer sitt slut först 1213 under den kraftfulle Innocentius III:s

pontifikat. (Om hela historien se t.ex. Georges Duby, *Medieval Marriage: Two Models from Twelfth-Century France*, 1978, och John W. Baldwin, *The Government of Philip Augustus*, 1986, båda i paperback 1991). Faktiskt var Ingeborg och Filip Augustus besläktade i 7: led – som ättlingar till Sigrid Storråda – men det hade man inte klart för sig då (och knappast någon nu heller).

Vid besöket i Rom (och i Frankrike året därpå) årföljdes Andreas Suneson av abbot Vilhelm av Æbelholt (1127-1203, helgonförklarad 1224), ärkebiskop Absalons förtrogne och en utmärkt kännare av den kanoniska rättens släktskapsberäkningar. Själv fransman hade Vilhelm varit en ivrig tillskyndare av Ingeborgs franska giftermål. Nu kom det på hans lott att genom en klagörande släktskapsuppställning refutera de franska påståendena om äktenskapsimpediment; det är denna som går under benämningen *Genealogia Ingeburgis*. Det ligger i sakens natur, att abbot Vilhelm var tvungen att framlägga vad han och kretsen kring honom ansåg vara en helt felfri exposé.

Det var först sedan M. Cl. Gertz publicerat och kommenterat *Wilhelmi Abbatis Genealogia Regum Danorum ad Ingeburgis Reginæ Francorum causam defendendam conscripta* i *SMHD* I (1917-1918), s. 176-185, som Vilhelms kungagenealogi i riktigt textutformning uppmärksammades av svenska forskare. Den i vårt sammanhang centrala passagen lyder (s. 182):

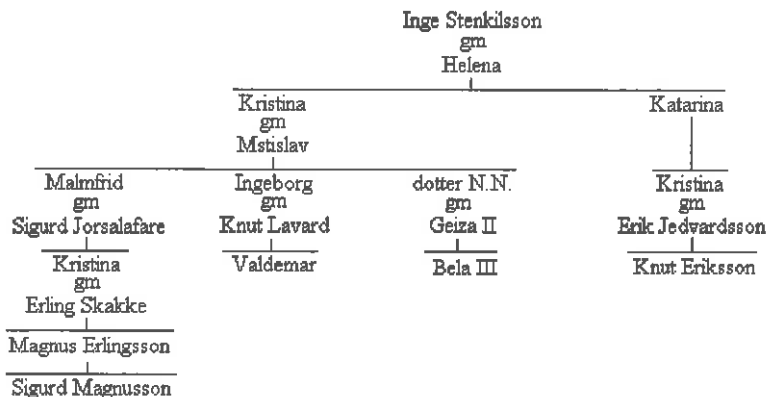
Supradicta autem Christina, auia Waldemari regis, filia fuit Ingonis, Svevorum regis, et Helene regine. Predictae autem Ingeburgis (matris Waldemari regis) soror, filia Izizlavi regis alia, nupsit regi Hungarie, qui ex ea genuit Bela, modernum regem Hungarie, qui sororem regis Francie habuit uxorem. Vnde patenter ostenditur, Waldemarum, Danorum regem, patrem Ingeburgis regine Francie, et Bela, regem Hungarie, consobrinos esse. Sed quomodo Kanutus, rex Svecie, et Siwardus, rex Norwegie, in secundo consanguinitatis gradu ei sunt propinqui.

Detta översätter jag sålunda:

Men ovannämnda Kristina, kung Valdemars mormor, var dotter till svenskarnas kung Inge och drottning Helena. En syster till förutnämnda Ingeborg (kung Valdemars mor) – en annan dotter till kung Itzislav – äktade emellertid Ungerns kung, som med henne avlade den nuvarande ungerske kungen Bela, vars hustru är en syster till kungen av Frankrike. Härav framgår tydligt, att Ungerns kung Bela är kusin till danskarnas kung Valdemar, fadern till Frankrikes drottning Ingeborg. Men likaså är Sveriges kung Knut och Norges kung Sigurd genom andra gradens blodsfrändskap besläktade med honom.

I sin kommentar till detta ställe anser Gertz (s. 182f.) att med *Siwardus rex Norwegie* måste avses "Siwardus, filius Magni Erlingi filii, qui rex fuit cuiusdam partis Norwagensium et anno 1194 occisus est". Detta är säkerligen riktigt. Den 1184 stupade kung Magnus Erlingsson hade med en Gyrid Aslaksdotter sonen Sigurd, kring vilken "öyskjeggene" på Orkney och Shetland sommaren 1193 samlade sig i ett uppror mot Sverre. De satte kurs på Norge och fick Sigurd vald till kung på Haugating i Viken samma år, men redan palmsöndagen 3/4 1194 besegrades de av Sverre i sjöslaget i Florvåg utanför Bergen, och i slaget dödades unge kung Sigurd, simmande i vattnet.

Denne Sigurd Magnussons släktskap med Valdemar den Store var flera grader avlägsnare än abbot Vilhelm uppger, och han insätts ej heller i den släkttavla Gertz uppställer. Men med Sigurd insatt på sin plats får hans tavla följande utseende:

Sigurd Magnussons släktskap med Valdemar är av fjärde graden. Men lika litet blir Knut Erikssons släktskap med honom av andra graden, vilket Vilhelm uppger, utan av tredje (Knut och Valdemar skulle vara sysslingar). Anmärkas skall då, att någon dotter till Inge och Helena vid namn Katarina ej alls omtalas av Vilhelm; henne har Gertz på egen hand infört efter Knytlingsagan. Detta är ett metodiskt felgrepp, eftersom det tydligt framgår av Vilhelms uppställning att släktskapen mellan de där berörda personerna beror på deras gemensamma härstamning från Inges och Helenas dotter Kristina, inte från något syskon till henne. Till frågan om "Siwardus" skall jag återkomma.

Först ute att begagna Gertz' edition för frågan om drottning Kristinas, Knut Erikssons mors, härstamning var Nat. Beckman i uppsatsen "Kungagravar och medeltidshistoria" (*Formvärmen* 1921). Beckman, som tidigare menat Kristina vara dotter till "Inge d.y." och drottning Ulvhild (!), lät sig övertygas av K. B. Westmans argument 1915 att Knytlingsagens uppgift istället var den rätta. Alltid benägen att fåsta stor tilltro till de isländska källorna fann han nu (s. 32) ett stöd hos abbot Vilhelm. Men för att erhålla detta tog sig Beckman för att, trots vad Gertz sagt därom, begagna inte A-redaktionen av texten utan den i allo underlägsna redaktion E (och på så vis få *eis* 'med dem' i. st. f. *ei* 'med honom') samt därtill översätta in secundo gradu consanguinitatis med "i den därpå följande graden av släktskap". Kommentarer är överflödiga.

Tydligen har Nat. Beckmans tolkning av abbot Vilhelms släktskapsredogörelse varit okänd för Sture Bolin (som näppeligen skulle ha godtagit den), när han tio år efter Beckmans ifrågavarande uppsats publicerade *Om Nordens äldsta historieforskning* (1931). "Bland de isländska genealogiska uppgifterna möta vi trots den apodiktiska form, som dessa förlänats, mycket ofta felaktigheter såväl under äldre som yngre tid", skriver Bolin (s. 174), och efter att ha gett ett antal exempel härpå fortsätter han (s. 175 f.):

I Knytlingsagan meddelas slutligen att Erik den helige var gift med Kristina, en dotter till den danske prinsen Björn Järnsida, Harald Kesjas son, och Katarina, Inge d.ä:s dotter. Men en samtida, egenartat nog bortglömd källa finnes: det är abbot Vilhelms på officiellt uppdrag författade genealogiska verk. Författaren måste ha haft tillgång till uppgifter från det danska kungahusets medlemmar, då han skrev för att bevisa att Ingeborg av Danmark och Filip August inte voro släkt i förbudna led. Han uppger, att Knut Eriksson och Valdemar den store voro släkt "in secundo gradu consanguinitatis" (Wilhelm: *Genealogia regum Danorum*, SMD 1 s. 182 f.). Detta nödvändiggör, att Erik den heliges gemål i stället måste ha varit eller härstammat från en syster till Knut Lavards gemål, Inge d.ä:s dotterdotter (jfr släkttavlan a. st. n.).

Till skillnad från Beckman söker Bolin hålla sig till Vilhelms uppgift att Knut Erikssons och Valdemars släktskap var av andra graden, vilket verkligen blir fallet om Knuts mor var en (okänd) "syster till Knut Lavards gemål" Ingeborg, Kristina Ingesdotters dotter, *mater Waldemari regis*;

Knut och Valdemar blir då kusiner på mödernet (*consobrinum*). Detta är emellertid ett alternativ vi nog kan utesluta. Om det redan av kronologiska skäl ter sig svåracceptabelt, är dock namnskicket avgörande: en dotter hade aldrig samma namn som modern (de mycket sällsynta undantagen kan förklaras på sätt som här ej är tillämpliga). Bolins andra alternativ, att Kristina "härstammat från en syster till Knut Lavards gemål" (som Malmfrids dotter Kristina gjorde), innebär å andra sidan, att det var Knuts mor Kristina och Valdemar som var kusiner, dvs släktskapen mellan Valdemar och Knut blir av tredje graden, ej av andra. Intetdera av Bolins båda alternativ kan således vara det rätta; att det finns ett tredje nämner han icke.

K. B. Westman, sedan 1915 övertygad om att Kristina var dotter till Björn Järnsida och Katarina Ingesdotter, sökte 1954 värja denna uppfattning mot hotet från *Genealogia Ingeburgis* i Bolins tolkning. Han skriver (*Erik den Helige*, red. B. Thordeman, s. 90 n. 71):

Bolin, a.a. s.175 menar, att Kristina enligt abbot Vilhelms genealogi (*Script. Min. Hist. Dan.* 1, s. 182) måste ha varit eller härstammat från en syster till Knut Lavards gemål Ingeborg. Men hon var kusin till Ingeborg, och Knut Eriksson och Valdemar den store voro alltså sysslingar, vilket är vad sagda genealogi vill säga med termen in secundo gradu consanguinitatis (kusin heter här consobrinus; om syskon enligt germansk komputation icke medräknas, bli sysslingar släkt in secundo gradu).

Varifrån Westman fått idén, att "enligt germansk komputation syskon inte medräknas" är svårt att säga, försåvitt han inte åsyftar den gamla släkträknningen efter *kné*, som möter bl.a. i den isländska lagboken *Grágás*. Men i den *computatio germanica*, som kyrkan under Alexander II:s pontifikat (1061-1073) antog och då ersatte den gammalromerska *computatio civilis*, räknas syskon som besläktade i första led, kusiner i andra och sysslingar i tredje led (jfr L. Hamre, art. *Ætt i KLNAM* 20, sp. 589f.; A. F. Liljeholm, Medeltida arvs lagar och släktskapsbestämning, *PHT* 1950, s. 101). Det är givetvis denna kanoniska komputation abbot Vilhelm använt i sin för den påvliga kurian och det franska hovet avsedda utredning. Vad sedan angår Westmans försök att ställa "termen in secundo gradu" i motsättning till *consobrinus*, visar det endast att han inte förstätt hur exakt abbot Vilhelms terminologi är, om vilken mera i det följande.

Librettot till Bengt V. Walls och Arne Mellnäs' kyrkoopera *Erik den helige* (1976) innehåller en historisk orientering av Sten Carlsson. Han har (s. 2f.) beaktat abbot Vilhelms danska kungagenealogi när det gäller att bestämma Kristinas härstamning men är övertygad om att hon var dotter till Björn Järnsida. Till skillnad från Westman söker Carlsson inte få släktskapen i andra led betyda, att Knut och Valdemar var sysslingar, men gör sig eljest skyldig till samma misstag som Sture Bolin, tron att "härstamning" från en persons kusin rymmer inom andra gradens släktskap mellan de berörda; att Knut Eriksson skulle vara besläktad med Valdemar "i andra led" därför att Knuts morfar var kusin till denne, en lösning Carlsson på fullt allvar föreslår, är att gå långt på denna villoväg. Jag delar i betydande utsträckning Carlssons kritiska syn (s. 4) på "en lundensisk historikergrupps programmatiska skepsis mot en viss typ av historiska källor" (: de isländska historieverken), men i föreliggande fall hade han gjort klokt i att följa Bolins tveklösa förkastande av Knytlingsagans "konkreta uppgift", unik och suspekt som den är.

I Hans Gillingsstams art. om Kristina i *SBL* 21, s. 570, sägs med hänvisning till Beckman, Westman och Sten Carlsson, att Knytlingsagans uppgift "torde styrkas" av abbot Vilhelms genealogi. Därför kan vi även i Peter Sawyer, *När Sverige blev Sverige*, 1991, s. 37., läsa, att "Inge den äldres" dotter "Katarina var gift med Björn, son till Harald Kesje, Knud Lavards bror. Deras dotter Kristina var gift med Erik 'den helige'." Andra forskare har tydligen inte bedömt frågan vara av större vikt. Hur ytterst viktig den är, inser man inte förrän den fått sitt rätta svar.

*

Abbot Vilhelm säger således, att Knut Eriksson (liksom den norske Sigurd, som vi t.v. lärnar därhän) var besläktad med Valdemar den Store i andra led. Det gäller att undersöka på vilka olika sätt denna släktskap kunnat föreligga. Vi bör hålla i minnet, att Valdemar var född 1131 och hade tre äldre systrar, under det att Knuts födelse får sättas till o. 1144.

Då uppenbarligen osäkerhet syns råda bland forskarna om hur släktskapsgraderna beräknades, skall först något sägas härom. Personen A är besläktad i *första led* med sina föräldrar, sina syskon och sina barn (detta är vad som kan kallas "den inre incestkretsen"). A är besläktad i *andra led* med sina föräldrars syskon (farbror, faster, morbror, moster) och dessas barn (A:s kusiner), med sina egna syskons barn (brorson, brorsdotter, systerson, systerdotter) och med sina barnbarn. Vad därutöver är räknas till tredje eller fjärmare led; A är sålunda besläktad i *tredje led* med sina syslingar, likaså med sina kusiners barn och sina syskons barnbarn.

Knut Eriksson var följaktligen farbror, morbror, kusin, brorson eller systerson till Valdemar. Att Knut var dennes farbror eller morbror kan vi självfallet utesluta, av både kronologiska och andra skäl. Då Valdemar inte hade någon känd (och säkerligen ingen okänd) bror, återstår bara alternativet att Knut var Valdemars kusin eller systerson.

Låt oss ta vår utgångspunkt i alternativet kusiner. Abbot Vilhelm säger, att modern till Valdemar och modern till Bela III var systrar, varför Valdemar och Bela var kusiner på mödemet. Denna andra gradens släktskap betecknas i källan med den exakta termen *consobrini* (av *soror* 'syster') med betydelsen 'systers barn' (där möter *consobrinus* annars blott för släktskapen mellan Karl av Flandern och Thiery av Alsace, mycket riktigt kusiner på mödemet). För kusinskap på fädernet fanns termen *patruales* (av *patruus* 'farbror'). Det går därför inte an att som Westman spela ut benämningen *consobrini* mot förhållandet, att två personer, här Valdemar och Bela, var besläktade *in secundo gradu*. När det sedan sägs, att Knuts (och Sigurds) släktskap med Valdemar också var av andra graden utan att termen *consobrini* används, ligger häri en klar antydning om att denna andragradssläktskap hade en annan grund än den mellan Valdemar och Bela. Icke desto mindre sökte, som vi sett, Sture Bolin lösningen längs denna linje, då enligt honom Knut Erikssons mor Kristina "måste ha varit eller härstammat från en syster till Knut Lavards gemål", vilket vill säga att Knut Eriksson var kusin (nämligen *consobrinus*) eller kusinbarn (tredje ledet!) till Valdemar; dessa förklaringsförsök har jag avhyst i det föregående. Att Kristina var dotter till Knut Lavards gemål Ingeborg, och Knut Eriksson därmed systerson till Valdemar, är en möjlighet Bolin tydligen inte tänkt på, förmodligen därför att han inte räknat med en andra gradens släktskap mellan en systerson och hans morbror. Han har av misstag trott, och är därvidlag inte ensam, att en andra gradens släktskap var inskränkt till kusiner. Man kan möjligen tycka, att Bolin som skåning skulle ha reflekterat över förhållandet att det danska "søskendebarn" kan stå just för det reciproka 'kusin' (fætter/kusine), ett språkbruk välkänt även i Skåne, i skrift uppträdande hos bl.a. bröderna Weibull.

Vi har funnit alternativet, att Knut Eriksson och Valdemar den Store var kusiner, oantagligt. Det enda återstående alternativet – att Knut var systerson till Valdemar – är följaktligen det riktiga, något jag nyss antytt. Vi förväntar oss då, att en av Valdemars systrar hette Kristina, och så är också fallet – jag har roat mig med att i förbigående nämna henne på s. 10.

Som avslutning på de släktskapsterminologiska resonemangen är det lämpligt att peka på en passus ur ett av abbot Vilhelms brev (Lib. I, epist. III), av vilken framgår att släktskapen mellan en man och hans systerson är av andra graden. Det förekommer i ett speciellt sammanhang – en mans hustrus syster, hans svägerska, jämställs med hans egen syster, eftersom man och hustru enl. Matt. 19:6 utgör ett kött – men detta ändrar ingenting i sakfrågan. Nämnas bör, att Vilhelm här helt följer sin auktoritet Petrus Lombardus. Meningen, i vilken vi sålunda *soror uxoris meae* är likvärdigt med *soror meae*, lyder: "Quocirca ego et soror uxoris meae in uno et primo gradu erimus, filius uero eius secundo gradu erit a me, neptis uero tertio." (*Dipl. Dan.* I:3, s. 443; jfr *DRB* I:3, s. 299: "Derfor skal jeg og min hustrus søster være i een og første grad, men hendes søn vil være i anden grad, regnet fra mig, men sønnedatteren i tredje."). I samma brev utsågs f.ö. tydligt, att kusiner är besläktade i andra led: "Filius meus fratrisque mei filius secunda generatio sunt et gradum secundum faciunt." (*D. D.* I:3, s. 442). Eftersom det rör sig om kusiner på fädernet används inte termen *consobrini*. Det verkar inte som K. B. Westman läst sin Petrus Lombardus.

Vad vet vi om Knut Lavards och Ingeborg Mstislavsdotters dotter Kristina? Hon torde ha varit född 1118 och var alltså i tolvårsåldern, när hennes far dräptes 7/1 1131. Året därpå bortfästes hon av sin farbror Erik Emune, som då gift sig med hennes moster Malmfrid, änka efter Sigurd Jorsalafare, till den norske kungen Magnus, Sigurds utomäktenskaplige son, tre år äldre än Kristina Knutsdotter. På grund av hennes låga ålder uppsköts bröllopet till påföljande år, 1133. Men äktenskapet mellan Kristina och Magnus Sigurdsson (som först 1135 blev Magnus Blinde) varade blott en mycket kort tid och var bamlöst. Att Magnus tämligen omgående försköt sin drottning berodde enligt Snorre på att han inte kom till att älska henne: "Magnús varð henni ekki unnandi ok sendi hana aptr suðr til Danmerkr, ok gekk honum allt síðan þyngra." (*Hkr* III, ÍF 28, s. 279). Man undgår inte att tänka på det ovan berörda äktenskapet mellan Filip August och Kristinas brorsdotter Ingeborg; huruvida de båda damerna hade något speciellt, ärflikt drag gemensamt kan man blott spekulera om. Saxo har en annan förklaring till skilsmässan: Kristina tog sin farbror Erik Emunes parti mot sin man, när denne ville svika Erik, varför Magnus försköt henne.

Kristina återvände sålunda till Danmark. Hon bevitnade 7/12 1141 sin kusin kung Erik Lamms gåvobrev till munkarna i Odense (*Dipl. Dan.* 1:2, nr 81); "men for øvrigt er hendes senere liv aldeles ukendt", skriver Jørgen Olrik i *DBL* (s. v. Kirsten). Varför hon inte senare uppträder i Danmark förstår vi nu, ty bara något eller några år därefter (troligen 1143) gifte hon sig, ungefär tjugofem år gammal, med Erik Jedvardsson. I äktenskapet med Erik fick hon fyra barn (eller, försiktigare uttryckt, fyra barn som uppnådde vuxen ålder): sönerna Knut och Filip samt döttrarna Katarina och Margareta. Av bamen var tydligen Knut äldst (född o. 1144 och uppkallad efter sin morfar Knut Lavard, liksom systrarna efter sina mostrar, Knut Lavards döttrar), medan Margareta sannolikt var yngst; ändock kan hon inte ha varit purung, när hon 1185 gifte sig med kung Sverre. För norsk historieforskning kommer det som en överraskning att Sverres drottning var dotter till en tidigare norsk drottning.

*

Vid tiden för Ingeborg Valdemarsdotters giftermål med Filip August var abbot Vilhelm – med Hal Kochs ord "uden tvivl den bedste kender af den kanoniske ret, som fandtes i Danmark" – upptagen också av några andra betydelsefulla ärenden. Dels gällde det att införa påven rättfärdiga aktionen mot den remarkable biskop Valdemar av Slesvig, detta kungliga orosmoln på den danska horisonten; han hade 1192 fångslats och insatts på Søborg slott, något mot vilket Celestinus II protesterade (*DD* I:3, nr 176 av 23/12 1192) men som Vilhelm försvarade (*DD* I:3, s. 535f., av 1/2 1193). Dels var det frågan om att stödja den sedan 1190 i Lund landsflyktige norske ärkebiskopen Eirik Ivarsson i hans kamp mot kung Sverre. Detta var ett led i den norska utformningen av den stora striden mellan *regnum* och *sacerdotium*, där Sverre som bekant "talte Roma emot" och där i Sverrepartiets något senare *Tale mot bispene* udden riktas inte minst mot ärkebiskop Eirik, som under exilen i Lund skall ha dagligen i domkyrkan utslungat förbannelser över usurpatorn Sverre och hursomhelst 1194 officiellt bannlyste honom. I principfrågan gav ärkebiskop Absalon och abbot Vilhelm givetvis den norske ärkebiskopen sitt fulla stöd, men Eiriks sak var säkerligen också en personlig hjärtefråga för dem; alla tre var vänner sedan den gemensamma studietiden i Paris.

I denna krets måste underrättelsen om att en Sigurd Magnusson 1193 hyllats som kung på Haugatinget ha emottagits med största glädje och förväntan – en legitim motkonung som skulle kunna eliminera den avskydde Sverre. Glädjen blev dock inte långvarig. Om Sigurd kommit som himlasänd, blev hans bana också kometliknande kort. Men den version av *Genealogia Ingeburgis*, som här sysselsätter oss, har abbot Vilhelm utformat före Sigurds död i april 1194 eller i varje fall före det att man i Lund nåts av budskapet om Sigurds död.

Vilhelm och kretsen kring honom har tydligen trott, och velat tro, att denne kung Sigurd varit legitim i bemärkelsen äktafödd kungason, dvs att man i Viken respekterat bestämmelserna i den tronföljdsordning Eiriks företrädare ärkebiskop Eystein 1163 lyckades genomdriva men som

bröts av Sverre. Sigurd Magnusson borde därför vara son till en tidigare kung Magnus – men vilken? Någon annan än Magnus Sigurdsson finns inte att välja på; att Magnus Erlingsson inte efterlämnat någon äktafödd son visste man med säkerhet (också andra i samtiden hade svårt att placera kungasonen Sigurd genealogiskt: den engelske krönikeskriivaren Roger of Hoveden kallar honom *Sivardus, filius Adestan quondam regis Norveie!*). Om Magnus Erlingssons oäkta söner hade man å andra sidan otillräcklig kunskap, vilket inte är så märkligt – Sigurd var vid sin död 1194 fortfarande, som en norsk historiker säger, bara en "guttunge".

Den av Vilhelm antagna filiationen för Sigurd, oriktig som den är, ter sig kronologiskt mycket plausibel. Åldersmässigt är det inte orimligt att Sigurd varit son till Magnus Sigurdsson; han hade då varit kusin (på fädernet) till Magnus Erlingsson. Och om en man som 1193 blev kung i Norge varit systerson till Valdemar den Store och kusin (på modernet) till den då regerande danske kungen Knut VI var det något som kunde rymmas inom den tidsmässiga ramen.

Knut Eriksson hade vid det här laget varit svensk kung i ett kvarts sekel och var naturligtvis välkänd i Danmark (men knappast populär där). Att hans mor Kristina, faster till Knut VI och den nyblivna franska drottningen Ingeborg, en gång varit gift med Magnus Sigurdsson har tydligen kommit till abbot Vilhelms kännedom, däremot inte att äktenskapet var kortvarigt och framförallt barnlöst. (Men att Kristinas äktenskap med den visserligen först 1135, två år efter skilsmässan, svårt lemlästade Magnus Blinde varit bekant i vidare kretsar i Danmark och kanske Norge, framgår av, att det – som jag i helt annat sammanhang visar – utgör en av förutsättningarna för traditionsbildningen kring Kristina och hennes bror Valdemar, bl.a. i den gruvligt ohistoriska, över hela Norden spridda balladen TSB D 346 "Kong Valdemar og hans søster"). Som sagt har abbot Vilhelm trott, att Kristina Knutsdotter var Sigurds mor.

Vilhelm var den alltmer skumögde ärkebiskop Eirik Ivarsson behjälplig i dennes strid med Sverre; sålunda skrev han brev till påven i Eiriks namn (DD I:3, s. 458ff.). Genom att sammankoppla sitt engagemang i detta ärende med sitt arbete på *Genealogia Ingeburgis* har han, i en version av detta arbete (ej den i DD I:3, nr 211, eller DS 101) tillagt den för sammanhanget icke nödvändiga uppgiften om Sigurd (och Knut). Ingen forskare synes ha ställt frågan varför den överhuvudtaget finns där. Vi skall nog i nämmandet av *Sivardus, rex Norwegie* se en demonstration, ett led i den norska kyrkans kamp mot Sverre. Hade icke Vilhelm misstagit sig om Sigurds börd, hade med all sannolikhet inte dennes förmente halvbror på modernet, Kristina Knutsdotters son Knut Eriksson kommit med i texten – och vi hade inte fått veta med vem Erik Jedvardsson var gift.

*

K. B. Westman tillmätte frågan om Kristinas härkomst största vikt, och 1954 drog han stora växlar på sin åsikt att hon var dotter till Björn Järnsida. Han skriver utförligt (s. 21ff.) om Björns bror Olov Haraldsson, som "undan Erik Emune flytt i förklädnad till kung Sverker, blivit väl mottagen och så länge Emune regerade fått ett landområde till sitt underhåll". Denne Olov kan enligt Westman ha haft stor betydelse för Erik Jedvardsson, som kanske "lärt krigets konst i sin gemåls farbrors Olov Haraldssons tjänst." Men en orsak, utöver den politiska, till att Olov blev så väl mottagen i Sverige, är att Olov var systerson till Sverkers drottning Ulfhild. Olovs mor var Ragnhild, ett av Magnus Barfots många utomäktenskapliga barn (hans äktenskap med Margareta Fredkulla var barnlöst), vilket otvivelaktigt även Ulfhild var (de många indicierna härpå kan jag inte anföra här). Enligt *Fagrskinna*, som är ensam om uppgiften, var hon dotter till Håkon Finnsson, en sonson till Hårek på Tjotta. Men kronologien visar, att ett led måste vara överhoppat här. Det var i så fall Ulfhilds mor som var dotter till Håkon Finnsson, och med henne hade tydligen Magnus Barfot o. 1100 en av sina särdeles talrika "kjerlighedsforstaelser" (som P. A. Munch kallar dem). Westman tror (s. 87 n. 45), att det var Tjotta-ättens angivna härstamning från Harald Hårfagre som gjorde, att Ulfhild blev drottning i Danmark (gift med kung Nils) och sedan i Sverige (gift med kung Sverker I). Man bör nog lämna Harald Hårfagre utanför och främst betrakta Ulfhild som Margareta Fredkullas styvdotter; efter Margaretas död, som tämligen säkert

skall sättas till 1122, efterträdde hon sin styvmor som gemål till kung Nils. Erik Jedvardsson har inte hört till Sverkers, Ulfhilds och Olov Haraldssons parti. Tvärtom blev han genom sitt gifte förbunden med motpartiet, Knut Lavards, Erik Emunes och Erik Lamms parti.

*

Lösningen av det genealogiska problemet med drottning Kristinas härkomst ger förklaringen till åtskilliga inrikespolitiska skeenden i Sverige. Karl Sverkersson gifte sig 1163 med Kristina Stigsdotter, en systerdotter till vår Kristina Knutsdotter, och följaktligen var Knut Erikssons söner yngre sysslingar till Karls son Sverker II, som hade omvårdnaden om dem tills de 1205 gjorde uppror mot honom, något som ledde till slaget vid Lena 1208 och Sverkers död i slaget vid Gestilren 1210. Vi finner vidare, att när Erik Knutsson efter segern i sistnämnda slag gifte sig med Valdemar den Stores dotter Rikissa, var kontrahenterna besläktade i tredje led, ett gifte var till krävdes påvlig dispens. Någon sådan känner vi inte till i detta fall – till skillnad från när deras dotterson Valdemar Birgersson gifte sig med Erik Plogpenningss dotter Sofia, också de besläktade i tredje led – men Rikissas bror Valdemar Sejr har säkert utverkat en sådan från Innocentius III, som just då behövde hans politiska stöd och kanske också hyste särskild medkänsla för den olyckliga drottning Ingeborg Valdemarsdotters ännu ogifta syster. Rikissa kan inte ha varit helt ung vid äktenskapets ingående – Valdemar den Store dog 1182 – men hon födde två döttrar åt Erik och en tid efter dennes död sonen Erik 1216. Måhända kan förhållandet, att Rikissa var något till åren kommen vid Erik Erikssons födelse, i kombination med att dennes föräldrar var så nära besläktade (om de genetiska riskerna med sådana förbindelser var f.ö. abbot Vilhelm av Æbelholt klart medveten) förklara, att denne Erik Eriksson själv blev barnlös och försedd med sina genom Tyrgils Kristinesons *Erikskrönika* så välbekanta handikapp.

Det var just den genealogiska bakgrunden till slaget vid Lena som fick mig att presentera min åsikt om drottning Kristinas härkomst i föredrag ("Folkungar, brudrov och ballader") i Stockholm och Uppsala hösten 1987 samt några år senare, mera i förbigående, i skrift (*Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning* 1989, tr. 1991, s. 118f., med släkttavla s. 119). Då emellertid flertalet medeltidsforskare numera syns leva i villfarelsen att de inte behöver ha kunskap om den nordiska medeltidens viktigaste diktgenre, balladen, och därför inte verkar känna vare sig editionen *Sveriges Medeltida Ballader* eller den viktigaste litteraturen i ämnet, är det kanske inte förvånande att mitt resultat rörande Erik den Heliges hustrus identitet förblivit förborgat. Kanske kan jag nu ändra på detta.

*

Då jag här, liksom i några andra sammanhang, följt den goda principen *cherchez la femme*, blir icke oväntat mycken ny och nyttig kunskap frukten därav. I största möjliga korthet skall jag på tre särskilt viktiga punkter ange vari denna består.

1. Erik och Kristina döpte sin äldsta son till Knut, detta inte "through some peculiar coincidence", som Tore Nyberg tror (symposievöl. *Hagiography and Medieval Literature*, Odense 1981, s. 104); han är förstas uppkallad efter sin morfar Knut Lavard. Den andre sonen hette Filip. I enlighet med gällande namngivningsprinciper bör detta namn (som f.ö. ej förekommer hos Kristinas antecedenter) komma från Eriks släkt. En mycket nära till hands liggande slutsats är att Erik var dotterson till den 1118 avlidne kung Filip Hallstenson, något som passar utmärkt kronologiskt sett. Detta förklarar varför han kunde göra ett så förmånligt gifte; hans gemål hade dock, låt vara kortvarigt, varit norsk drottning. Erik och hans hustru var i så fall bryllingar, ett exempel på de endogama strävanden vi i det föregående stött på bland parets ättlingar.

2. Den i redogörelsen för grundandet av Vidtskøl kloster i Jylland 1158 ingående berättelsen om drottning Kristinas trakasserier av munkarna i Varnhem 1157 får, vad beträffar konfliktens orsak delvis, och dess lyckliga avslutning helt, sin förklaring av att Kristina och Valdemar den Store var syskon. Margareta Fredkulla hade skänkt en del av arvet efter hennes far Inge Stenkilsson till sin

syster Ingeborg, Knut Lavards maka. Kristina och hennes yngre bror fick sedan delar av detta arv, gods tydligen belägna till stor del i Västergötland. Men där hade de också anspråk på Sigridlev, ett gudskomplex av annan proveniens, vari även den i augusti 1157 dräpte danske kungen Knut Magnusson, Valdemars nyblivne svåger, var intressent. Säkerligen är det ingen tillfällighet att konflikten i Varnhem utlöstes strax efter dennes död, ty till Sigridlev hörde Varnhem. Sigridlev har sitt namn efter Knut Lavards faster Sigrid, Sven Estridssons dotter (och enda äktafödda barn) i hans sedan p.g.a. kyrkans krav upplösta gifte med kusinen Gunhild (dotter till den norske jarlen Svein Håkonsson och Holmfrid Eriksdotter). Sigrid, som var uppkallad efter sin mormors mor Sigrid Storråda, bortgiftes till den kristne obotriterfursten Gottskalk. I en hednisk reaktion döddades denne 1066, och Sigrid förjagades till Danmark med parets späde son Henrik. När denne blev vuxen och efterträtt sin far, hävdade han energiskt gentemot sin morbror kung Niels att han inte erhållit sitt mors arv (dvs Sigridlev), vilket ledde till häftiga strider mellan honom och den danske gränsjarlen, hertig Knut Lavard, hans kusin. Freden återställdes genom att Knut mot likvid betalning förvärvade Sigridlev av Henrik för att sedan få ersättning därför av Niels (Knut Magnussons farfar). Hur därmed gick under perioden som ledde till Haraldsted och Fotevik är oviss. – Sigrid själv hade med all sannolikhet kort efter 1066 återvänt till sina möderneärvda västgötska gods; hennes fränksilda mor Gunhilds fromma verksamhet där, kanske just i Varnhem, omtalas av såväl Adam av Bremen som Saxo. Kristinas "fränka" (fars faster) Sigrid var sedan länge död, då på 1150-talet Varnhems kloster grundades; "Vidskølberättelsens" skildring av henne är ren legendiktning av stereotyp slag kring ett namn och en historisk person. En enkel skifteshandling mellan Kristina och Valdemar torde ha varit det som gav munkarna möjlighet att återvända till Varnhem.

3. Inom forskningen har ofta framhållits, att Erikslegendens uppgift om dagen och/eller året för Eriks död icke inger förtroende. Därför skulle man önska, att en av legenden oberoende, äldre upplysning härom stod att finna någonstans; en fåfång önskan, kan man tycka. Men med hänsyn till vem kung Eriks drottning i verkligheten var, vore det inte alls orimligt om hans död noterats i något danskt annalverk eller nekrologium; Kristina var såväl syster till kung Valdemar som sysling (liksom givetvis Valdemar själv, vilket sällan betonas) till ärkebiskop Eskil i Lund. Det är således närmast i lundensiska källor vi med hopp om framgång bör leta. Och mycket riktigt finner vi där vad vi söker. I kalendariet som hör till Nordens äldsta annalverk, Colbazärboken (så benämnd efter det nordtyska kloster, dit den senare överfördes från Lund) finns – eller rättare, fanns – följande notis (se A. D. Jørgensen, *Bidrag til Nordens historie i middelalderen*, 1871, s. 287) under månaden februari:

III Non. Occisus hericusMCLXII

Punkterna efter namnet Hericus anger, att de därefter närmast följande orden (enligt min mening *rex Svethie* e.d.) uttraderats, men härav skall man icke dra någon förhastad slutsats, ty det är icke enbart den dräpte Erik, som också efter döden råkat illa ut; kalendariet var, skriver Jørgensen (*a.a.*, s. 206) "nu så godt som helt ødelagt ved rasur", dvs när det under Rudolf Usingers egid hade 1869 f.f.g. publicerats av Hermann Wesemann i en Kiel-årsbok. Inför sin ed. av annalerna jämte kalendariet i *Pommersches Urkundenbuch* 1:2, 1877, sökte Rodgero Prümers med hjälp av "sehr scharfe Reagentien" framkalla vad som funnits under rasuren. Prümers lyckades verkligen med kemikalernas hjälp (huvudsakligen syror) få fram åtskilligt, som Wesemann ej kunnat läsa, men till gengäld försvann annat för gott, däribland notisen om "Hericus". Att veterligen ingen med ett ord kommenterat denna notis är därför icke ägnat att förvåna.

Man kan emellertid betvivla, att även om notisen ifråga överlevt den behandling Prümers utsatte denna pergamentscodex för, någon associerat notisens *Hericus* med Erik Jedvardsson, så länge man trodde att dennes gemål var dotter till den dränkte ynglingen Björn eller Henrik Schücks kandidat "Inge d.y.". Man bör naturligtvis fråga sig om ingen annan Erik än Erik Jedvardsson är den åsyftade, men något alternativ kan inte utpekas. Namnet var ovanligt i

Danmark vid denna tid, och Erik Emune hade visserligen (och lyckligtvis) dräpts men så tidigt som 1137, under det att Erik Lamm dog stilla i ett kloster 1146.

Viktigare är emellertid, att i *Lunde Domkapitels Gavebøger*, ed. C. Weeke, 1884-89, s. 31, finns en notis om en svensk konung Erik, som skänkt en mark silver till Lunds domkyrka och vars anniversarium firades där den 8 februari ("Item obiit Hericus, rex Svethie, qui dedit fratribus marcarn argenti."). Weeke daterar på paleografiska grunder notisens införande till 1200-talets första tredjedel, vilket utesluter den 1250 avlidne Erik Eriksson från att vara kungen i fråga. Då, säger Weeke, "der ikke hersker nogen Usikkerhed med Hensyn til Erik den Helliges Dødsdag, 18. Mai, bliver der kun tilbage K. Erik Knudsen". Denne dog dock enligt en annaluppgift 10/4 (1216). Weeke menar därför, "at den Meddelelse, Kapitlet i Lund sees at have modtaget om K. Eriks Død og om den Mark Sølv, det skulde have efter ham, har været temmelig længe undervejs og først det følgende Aars Februar Maaned er naaet til Lund, hvor man saa derefter i Lib. dat. indførte Kongen som død paa den Dag, paa hvilken Efterretningen modtages". Detta är en ganske långsøkt förklaring, vilken tydligen ej övertygat Sture Bolin, som i sin art. om Erik Eriksson i *SBL* 14 skriver (s. 261), att notisen i *Liber daticus* "anses härföra från 1200-talets första tredjedel; eljest synes dagen för anniversariet peka mot att E. [Erik Eriksson, som enligt svenska annaler dog 2/2 1250] snarare än Erik Knutsson avses; den förre vistades ju också i Danmark under både barndom och ungdom, medan den senares förbindelser med detta land vederligen voro inskränkta till hans giftermål med en dansk prinsessa". Det skall emellertid mera till än ett allmänt önsketänkande för att rucka på en pikturdatering av Weeke, betecknad av Lauritz Weibull som "grundläggaren av paieografiens studium i Norden"; dateringen till en tidig del av 1200-talet står fast, detta också därför att den därpå följande notisen under samma dag avser Lundadekanen Asser, "hvis Levetid falder i Begyndelsen af 13. Aarh." (Weeke). Erik Eriksson kan således uteslutas som den åsyftade kung Erik. Bolin har däremot rätt i att närheten i datum till 8/2 talar för att en 2/2 avlidne kung Erik snarare än Erik Knutsson avses; det måste väl vara anniversarienotisens förhållandevis sena införande, som gjort att Bolin därvid ej alls diskuterar det återstående alternativet, Erik Jedvardsson, och om dennes dödsdag eventuellt kunde ligga nära 8/2, ty till skillnad från Weeke fäster Bolin inte tilltro till de vanliga uppgifterna att Erik dött 18/5 1160, de "kunna inte tillmätas avgörande betydelse, alldeles särskilt inte årtalet för E:s död, vilket sannolikt vilar på medeltida annalistisk-kronologisk konstruktion". (*SBL* 14, s. 250).

Att anniversariet hölls 8/2 motsäger inte, att Erik dog 2/2, utan styrker tvärtom denna datering av dödsdagen. Ehuru dödsdag och anniversarietid oftast sammanfaller, är det långtifrån alltid så. Årsmässor fick nämligen aldrig förläggas till större kyrkliga helgdagar, och den 2 februari är en sådan dag: kyndelsmässodagen, dagen för Marie kyrkogång (*purificatio sanctae Mariae*), en dag som i Norden hade högsta feriationsgraden (*KLNM* 11, sp. 356). Detta innebar, att årsmässan för en den 2/2 avlidne person firades på en annan dag, helst på kort tidsavstånd från dödsdagen (om dödsdagen inföll under påskterminen kunde avståndet till anniversariet bli större, på vilket abbot Vilhelm av Æbelholt är ett exempel). Ingen tvekan behöver råda om att den dödade *Hericus* i kalendarier i Colbazannalerna är densamme som *Hericus, rex Svethie* i Lunds *Liber daticus*, och vi kan därför fastställa, att Erik Jedvardsson dödades den 2 februari 1162. Detta är ett nytt (jfr dock *Samlen* 1989, s. 118) och viktigt datum i Erik den Heliges historia.

Vad Erik Jedvardssons sonson Erik Knutsson beträffar, kan man förmoda, att han och hans danskfödda drottning Rikissa (brorsdotter till Erik den Heliges drottning Kristina) instiftat eller nyinstiftat anniversariet i Lund, sedan just genom deras giftermål de dansk-svenska relationerna förbättrats.

När det sedan gäller Erik Jedvardssons sonson Erik Eriksson, som enligt en uppgift i svenska annaler skall ha dött den 2 februari 1250, finns det anledning att betrakta detta dödsdatum med misstänksamhet. Enligt en annan annaluppgift (i *Incerti scriptoris chronicon*) valdes hans efterträdare Valdemar Birgersson till kung den 10 februari 1250. Det var som bekant inte något självklart val. Vad vi än må tro om *EK:s* Joar Blå-episod, vittnar uppgifterna i den därvidlag nära

samtida *Håkon Håkonssons saga* om att pretendenterna ej var fåtaliga; det verkar högst osannolikt, att kungavalet kunnat företas bara åtta dagar efter Eriks, låt vara kanske inte oväntade, död. Erik dog nog något tidigare på året. En plausibel hypotes är att en notis om att den 2 februari hade dött en *Ericus rex*, egentligen syftande på Erik Jedvardsson, uppfattats som gällande Erik Eriksson; tidpunkten passade dock någorlunda, och om Erik den Helige trodde man sig av Erikslegenden och därmed sammanhängande annaluppgifter veta, att han mött döden den 18 maj.

Vi, däremot, kan nu avfärda legendens uppgift om att Erik den Helige döddats den 18 maj 1160 och behöver ej som andra bekymra oss över att den ej kan förenas med uppgiften att Eriks dödsdag var Kristi Himmelfärdsdag. Det är därvid att märka, att när i Vallentunakalendariet från o. 1198 *hericus* är uppförd under 18 maj, dagen icke där anges som Eriks dödsdag, vilket alltför många, också framstående, forskare tagit för givet. Det senare tillagda korset är också bara en festgradsbeteckning och ingen dödsdagsupplysning.

Upptäckten att Erik den Helige inte dog 1160 utan 1162 ändrar i ett slag vår uppfattning av skeendet under denna tidsperiod. Enligt en annalnotis (i förutnämnda *Incerti scriptoris chronicon*) stupade Magnus (Henriksson) 1161 i en strid vid "Ørabro", och uppgifternas riktighet behöver inte betvivlas; den är säkert gammal och torde i själva verket vara den som lett fram till dödsåret 1160 för Erik, eftersom Magnus enligt legenden överföll och föllde Erik – det felaktiga dödsåret är förvisso ett resultat av "annalistisk-kronologisk konstruktion". Men Erik Jedvardsson överlevde således Magnus, och det var istället Karl Sverkersson, som, efter att 1161 ha föllt Magnus, påföljande år lät röja Erik, den tredje av de samtida kungarna, ur vägen (inte hade inte Eriks dotter Margareta övertalat sin man kung Sverre att låta Nikolas Arneson bli biskop [*Sverres saga*, kap 111], om dennes halvbror Magnus Henriksson varit hennes fars baneman).

Mycket vore att tillägga som här blott kan antydast. Det var inte i Ö. Aros (det nuvarande Uppsala) som Erik dog utan i Uppsala (Gamla Uppsala) – när man flyttade ärkebiskopssätet från Uppsala till Aros (som då bytte namn till Uppsala), flyttade man också helt sonika Eriks dödsplats dit; en sannskyldig *pia fraus*. Den 2 februari 1162 var en fredag, med allt vad det innebär. Minst lika viktigt var att detta år hölls distingen vid Kyndelsmäss (distingfullmänen inföll den 1 februari, precis som 1219, tre nittonårscyklar senare, när Snorre Sturlason). Det var således under distingsfesten med dess förkristna anor som Erik bragtes om livet, dödad i dryckeslag och rus (*in potacione et ebrietate occisus*), som påven Alexander III uttryckte saken. De skyldiga härtil sägs i en äldre legendversion ha varit några av hans egna hirdmän, mutade med mynt och löften.

När det gäller Erik Jedvardsson som helgon, kan förhållandet att hans gemåls far Knut Lavard kanoniserats 1169 och högtidligen skrinlagts i Ringsted 1170 knappast överskattas. Frågan är om Erik alls hade blivit "den Helige", om inte hans son kung Knut därvidlag haft sin morfars helgongloria som manande riktmärke. Influenserna från Knut Lavards kult och legend är mycket tydliga i Eriks fall. Sålunda är "den danske kungasonen Magnus", djävulens redskap i Erikslegenden, från början inte Magnus Henriksson utan Magnus Nilsson, Knut Lavards baneman.

Den svenska ärkebiskopen Stefan hade, då han i Rom 1169 utverkade Knut Lavards kanonisation, berättat om en gryende Eriksskult (den som Alexander III år 1172 fördömde). Åren gick, miraklernas antal steg, den politiska och kyrkopolitiska situationen förändrades. Stefan låt skrinlägga Eriksrelikerna i Uppsala, troligen Kristi Himmelfärdsdag 18 maj 1178.

Erik den Helige var nog, som Knut Stjerna en aning motvilligt medgav, ingen blotman. Och fast han döddades under distingen var det inte med honom som med Tidrande, *þann er sagt er at disir vægi*. Men ändå – jag vill sluta med att citera några rader om Knut den Helige ur Palle Laurings bok *Danmarks Håb og Horn*, rader jag valt att sätta som motto för ett kapitel i min bok om Erik:

Nordens tre lande får altså helligkonger omtrent samtidig. Hellig Knud lider døden i Odense i 1086. Det er kun godt hundrede år efter at ofre bragtes dér, til Odin, i "Odins Vi". Det betyder ikke at Knud er ofret til Odin. Det betyder kun at hundrede år er kort tid, og mennesker er ~~gjorte~~ til at skifte tanker.